Kalebend Defterlerinde Geçen Suç ve Ceza Türleri: 33 Numaralı Kalebend Defteri Örneği*

Crime and Punishment Types in Kalebend Registers: The Case Study of the Kalebend Register Number 33

Arş. Gör. Volkan ÇERİBAŞ
(ORCID: 0000-0001-8842-4294)
Ondokuz Mayıs Üniversitesi - Samsun

Volume 10
Issue 9
December
2018

Öz: Osmanlı İmparatorluğu, her devlet düzeninde olduğu gibi halkın huzur, refah ve güvenliği ile toplumsal ahengi korumak adına bir takım kanunlar çıkartmıştır. Bu kanunlara uymayanlar ise cezalandırılmıştır. Cezalar günün şartlarına göre çeşitlilik arz etmektedir. Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren kalebend, cezirebend, kulebend, manastırbend ve nefy gibi ceza türleri sıklıkla kullanılmıştır. Bu cezaların verildiği hüküm suretleri de müstakilen tutulan ve Kalebend Defterleri olarak adlandırılan defter serisine kaydedilmiştir. Bu defterler sayesinde suçluların dini-sosyal aidiyetlerine ve suç-ceza bilgilerine ulaşılabilmektedir. Böylece Osmanlı toplumunda hangi sosyal kesimden insanların ne gibi suçlara meyyal olduğu veya hangi ceza türünün ne gibi suçlar/suçlular için tercih edildiği gibi sorulara yanıt bulunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalebend, Cezirebend, Manastırbend, Kulebend, Nefy, Suç, Ceza.

Abstract: The Ottoman Empire, as in every state order, has created many laws to protect the peace, prosperity and security of the people and social harmony. Those who would not comply with these laws were penalized. Penalties vary according to the conditions of the period. Especially, from the eighteenth century, the types of punishment such as kalebend (castle-intern), cezirebend (island-intern), kulebend (tower-intern), manastırbend (monastery-intern) and nefy (exile) were frequently used. The sentences in which these sentences were issued were also recorded in the series of registers called Kalebend Defter. Thanks to these registers, the religious-social affiliation and crime-criminal information of the criminals can be reached. Thus, in Ottoman society, it is possible to find answers to questions such as what kind of crimes, the people of a given social group were inclined or what type of punishment was preferred according to the crimes/criminals.

Keywords: Kalebend, Cezirebend, Manastırbend, Kulebend, Exile, Crime, Punishment.

Giriş

Kalebendlik, kişilerin işledikleri suçlar sebebiyle kale içerisine hapsolunmalarını ifade eden bir ceza türüdür. Bu ceza türünde verilen hükümlerin kaydedildiği defterlere de Kalebend Defterleri denilmektedir. Kalebend Defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Bâb-ı Asâfî Defterleri tasnifinde 6 adet (1091-1239/ 1680-1824) ve 989 numaralı Divân-ı Hümâyûn Defterleri tasnifinde 44 adet (1135-1256/1722-1841) olmak üzere toplamda 50 adet olarak tutulmuştur.¹

¹Y. İhsan Genç, Mustafa Küçük, Raşit Gündoğdu, Sinan Satar, İbrahim Karaca, H. Osman Yıldırım, Nazım Yılmaz, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Ankara 2010, s. 50.

Kalebend Defterleri'nde her kesimden (kadın-erkek, müslim-gayrimüslim ve askerî-reaya) kişilerin ceza kayıtları mevcuttur. Bu anlamda Kalebend Defterleri'nin suç-suçlu profilini çıkartabilmek, sınıfsal bazlı suç eğilimini ortaya koyabilmek ve suç-ceza mahalli denklemini oluşturabilmek amaçları için kullanılabileceğini pek tabi ifade edebiliriz. Bununla birlikte, sıklıkla işlenen suçlar tespit edilebilmekte ve bu sayede devletin problem yaşadığı noktalar ortaya koyulabilmektedir. Çalışmada tespiti yapılmaya uğraşılan noktalar da bu minval üzere olmuştur. İlk etapta Kalebend Defterleri ile ilgili içerik bilgileri verilmiştir. Ardından incelediğimiz hükümlerde işlenen suçların uygulanan cezalara göre ayrımı yapılmıştır. Bu ayrımı yapmamızın amacı cezaların suç türlerine veya suçluların sosyal-dini statülerine göre verilip verilmediğini mülâhaza edebilmektir.

1. Kalebend Defterleri'nin İçerik ve Teknik Yönden Değerlendirilmesi

Kalebend Defterleri'nde hükümler birbirinden bağımsız bir şekilde, belirli bir dizgi içerisinde ve genel itibarıyla kronoloji kaygısıyla kaydedilmiştir. Her hükmün üzerinde derkenar denilen çıkmalar için boşluklar mevcuttur. Bu boşluklara mahkûmların serbest bırakıldığına dair “*Bâ-işâret-i âliyye utlâkıyçün emr-i şerîf yazılmıştır*”² şeklinde kayıtlar ve/veya “*Vüsûl ve ikâmet etdirildiğini nâtık vârid olan i'lâm bâ-fermân şerh verildi*”³ şeklinde mahkûmların ceza mahallerine ulaştığına dair kayıtlar yazılmıştır. Her bir sayfada ortalama iki-dört arası hüküm bulunmaktadır. Hükümlerin sonunda genel olarak hükmün sol alt köşesine gelecek şekilde tarih düşülmektedir. [Ek-1] Bir kişi suç işlemişse; şahsın yaşadığı bölgenin sorumlusu, devlet işi görüyorsa bağlı bulunduğu amiri veya bizzat ahali (veya arz-ı mahzar ile kadı aracılığıyla) merkeze şikayette bulunup cezalandırılmasını talep edebilmekteydi⁴. Örneğin suçlu ilmiye mensubu biri ise Şeyhülislamlık makamının işareti mahkûmiyetin başlamasında ve ceza türünün belirlenmesinde mühim bir etken olmuştur. Bu durum hükümlerde “*bi'l-fi'l Şeyhü'l-islâm ve Müfti'l-enâm olan...fazâ'ilühû işâret etmeleriyle işâretleri mücebince çavuş mübâşeretleriyle Tatar Pazarı'na nefy ü iclâ olunmak fermânım olmağın*”⁵ şeklinde ifade edilmiştir. Bir başka örnek olarak gayrimüslim şahıslar genel olarak bağlı oldukları patrik veya metropolitlerin arzuahalleri neticesinde ceza almışlardır. Bu durum da hükümlerde “*İstanbul ve tevâbi'i Rûm patriği ve Der-sa'âdetimde mukîm cemâ'at-ı metropolidânın Rikâb-ı hümayûnuma takdîm eyledikleri arzuhâllerinde... li-ecli't-te'dîb Aynaroz Cezîresi'nde vâkı' Lavra Manâstırı Kal'ası'na vaz' ve kal'a-bend olunup utlâkı husûsu yine memhûr arzuhâliyle istirhâm olunmadıkça müsa'ade olunmamak bâbında*”⁶ şeklinde ifade edilmiştir. Merkez, gelen şikayetleri Divan'da görüşüp cezanın tatbikine karar veriyse hemen bir hüküm kaleme alınırdı. Hükümler suçun işlendiği mahal ile cezanın tatbik edileceği mahallin yöneticisine, “*Tatar Pazarı Nâ'ibiyle Aynaroz Cezîresi Nâ'ibine hüküm ki*”⁷ örneğindeki gibi yazılırdı.

Hükümlerin içerik kısmında suçun işlendiği yerin ismi ile suçlunun varsa isim, ün, unvan, şöhrat, dini aidiyet bilgisi ve suçun tanımı “*Tatar Pazarı Kazâsında mütemekkin Rum tâ'ifesinden Yorgaki nâm zimmî kendü hâlinde ırz ve edebîyle mukayyed olmayup vazîfesinden hâric umûra ve âyînlerine münâfi harekete ictisâr etmekde*”⁸ şeklinde ifade edilmiştir.

²BOA, A.DVNS.KLB.d.,nr. 33, s.20/3.(Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Divan-ı Hümayun Defterleri kataloğu, Kalebend Defterleri, numara.33) ,(sayfa ifadesi 20. sayfanın 3. hükmü şeklinde anlaşılmalıdır. Ayrıca bundan sonraki dipnotlarda 33 No'lu Kalebend Defteri olarak ifade edilecektir.)

³33 No'lu Kalebend Defteri, s.20/3.

⁴ Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, İstanbul 2005, s.50.

⁵33 No'lu Kalebend Defteri, s.15/3.

⁶33 No'lu Kalebend Defteri, s.16/2.

⁷33 No'lu Kalebend Defteri, s.16/2.

⁸33 No'lu Kalebend Defteri, s.16/2.

Ayrıca suçlu şahıs bir devlet görevi ifa ediyorsa görevinin de elinden alınabildiği “*kapu kethüdâlığı üzerinden ref*” gibi ifadelerden anlaşılmaktadır. Bazı suçluların cezalandırılmadan önce uyarıldığı da olmuştur. “...*mesfûra tenbîh olunmuş ise de mütenebbih ve mütenassih olmayup te'dibi lâzımeden idüğü...*”¹⁰ şeklindeki ifadelerle bu uyarıları dikkate almayıp suçta ısrar edenlerin en nihayetinde cezalandırıldıkları görülmüştür. Cezanın uygulanacağı mahallin yöneticisi, mahkûmun cezasını uygulamak ve merkezden gelecek bir emir dışında firarından veya saliverilmesinden imtina etmek zorundadır. Bu zorunluluk hükümlerde güçlü tembih ve hatta tehditler ile “...*merkûmun bilâ-fermân hatve-i vâhide mahall-i âhara hareketine irâ'et-i ruhsat olunmak lâzım gelür ise beher hâl hakkında vahîm olacağı mukarrer olmağla...*”¹¹ şeklinde ifade edilmiştir.

A. Kalebend Defterleri'ndeki Ceza Türleri

Kalebend Defterleri'nde kalebendlik cezası dışında çeşitli ceza türleri mevcuttur. Bu çeşitliliğin oluşmasındaki etkenler suçların muhtelif ağırlık derecelerinin olması ve suç işleyen şahısların dini ve sosyal aidiyetlerinin farklı olmasıdır. Nitekim bir örnekte aynı suçu işleyen iki şahıstan Müslüman olanı nefyedilmişken suç ortağı Yahudi şahıs kürek cezasına çarptırılmıştır¹². Buna benzer şekilde aynı suçu işleyen şahısların (dini ve sosyal aidiyetleri aynı olmasına rağmen) farklı süreler ve türlerde ceza aldığı da görülmüştür¹³. Bu anlamda cezaların ve ceza sürelerinin tayini noktasında bir standardın olmadığını ifade edebiliriz. Ancak genel çerçeveli birkaç çıkarım olarak gayrimüslim kadınların muhtelif bölgelerdeki Kızlar Manastırı'na, müslüman kadınların Bursa'ya¹⁴ ve katle bedel cezalandırmalarda suçluların Magosa¹⁵ya gönderildiklerini görmekteyiz.¹⁶

İncelediğimiz 413 hükümden 256'sı ceza hükmüdür. Bu hükümlerin değerlendirilmesi neticesinde suç türlerine, suç ve ceza mahalleri ile mahkûmların kimlik bilgilerine ulaşılmıştır. Bu veriler ışığında da ceza türüne göre suç ve suçlu profili oluşturmak mümkün olmuştur.

a.Kalebendlik Cezası

⁹33 No'lu Kalebend Defteri, s.37/1.

¹⁰33 No'lu Kalebend Defteri, s.84/2.

¹¹33 No'lu Kalebend Defteri, s.2/1.

¹²33 No'lu Kalebend Defteri, s.68/1. Kürek cezasının Müslüman suçlular için pek tercih edilmediğini de burada ifade etmeliyiz. Nitekim defterde kürek cezası alan hiçbir müslüman suçluya rastlamadık. Ayrıca bir başka çalışmada tespit edilen şu ifade durumu açıklayıcı olacaktır. “... o makûleler ehl-i islâmdan ise zâbiti ma'rifetiyle ahz ve kal'a-bend ve re'âyâdan ise Der-aliyyeye ihzâr ve vaz'-ı kürek olunmak şürût nizâmiyyesinden olup...” Ancak yine aynı çalışmada (istisnai olarak) Müslüman bir suçlunun kürek cezasına çarptırıldığı da tespit edilmiştir. Ramazan Uz, “24 Numaralı Kalebend Defterine (H. 1203 – 1205 /M. 1788 – 1790) Göre Osmanlı Devleti'nde Suçlar, Suçlular Ve Cezalar (Değerlendirme Ve Metin)”, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2017, s.106.

¹³33 No'lu Kalebend Defteri, s.1/3, 24/3- 32/3, 33/1.

¹⁴ Yapılan diğer Kalebend Defteri çalışmalarında da benzer verilere ulaşılmıştır. 24 numaralı Kalebend Defteri'nde nefy cezası alan 17 kadın mahkûmdan¹⁵i Bursa'ya nefy edilmiştir. 11 numaralı Kalebend Defteri'nde ise nefy cezası alan 64 kadın mahkûmdan 30'u İznikmiş'e, 18'i Bursa'ya sürülmüştür. Ramazan Uz, “agt”, s.59, Fatma Şahin, “11 Numaralı Kalebend Defterine Göre (S. 1-196) H. 1166-1167 / M. 1753-1754 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu Ve Cezalar (Değerlendirme-Metin)”, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2017, s.73.

¹⁵ Volkan Çeribaş, “33 Numaralı Kalebend Defteri (s.1-133/H-1227-1229/M-1812-1814) (Metin ve İnceleme)”, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2018, s.59.

¹⁶agt, s.2.

Mahkûmu bir kaleye hapsedmeyi ifade eden kalebendlik cezası temelde şer'i hukuk içerisindeki ta'zir cezası kapsamında verilen bir cezalandırma çeşididir.¹⁷ Kalebendlik cezasının verilme amacı suçluyu suç mahallinden uzaklaştırmak ve nefsinin ıslah etmesi amacıyla sosyal hayattan tecrit etmektir. Aşağıda ele alacağımız cezirebendlik ve nefy gibi ceza türleri ile karşılaştırıldığında kalebendliğin bunlara nispetle daha ağır bir ceza olduğunu da söyleyebiliriz. Nitekim kalede hapsedilen bir şahıs, adalara veya belli bir yöreye sürgün edilenden çok daha kısıtlı bir yaşam sahasına sahip olacaktır. Nitekim cezanın nispeten ağırlığından olsa gerek, katlinden vazgeçilip katle bedel olarak tabir edilen ve ağır şartlarda hapis hayatı sürmeleri öngörülen mahkûmlar için de kalebendlik (çok daha az bir oranda cezirebendlik de) tercih edilmiştir.¹⁸

Tablo 1.1: Kalebendlik cezasının uygulandığı suç türleri, hüküm numaraları ve toplam mahkûm sayıları

Sıra	Suç Türü	Hüküm Numarası	Toplam Mahkûm Sayısı
1.	Kamu düzenine karşı işlenen suçlar	13/3, 26/1, 30/2, 32/3, 42/1, 49/1, 53/2, 55/3, 75/2, 86/1, 98/1, 133/1	19
2.	Hilaf-ı rıza hareket etmek	2/3, 7/1, 33/2, 35/2, 48/3, 71/2, 129/2	8
3.	Ayinlere münafi hareket ve vazifesinden hariç umura müdahale etmek	10/1, 56/4, 62/1, 106/4	4
4.	Ekmeğin gramajıyla oynamak/gramajını bozmak	11/3, 126/4	3
5.	Yalancılık/Neşr-i erâcif ve ekâzib	31/2, 103/3 M	2
6.	Tecavüz/ırza saldırı/ef'al-i şe'nia	28/3, 105/2	2
7.	Görevini kötüye kullanmak	70/1, 121/1	2
8.	Bağlı bulunduğu ocağın kurallarına uymamak	30/1, 107/2	2
9.	İftiracı olmak	14/3, 72/1	2
10.	Hırsızlık, sırkat	95/1	1
11.	Hukuk edasının iptaline sebep olmak	35/3	1
12.	Uygunsuz Sözler/Nimet bilmemek	70/3	1
13.	Askerin cesaretini kırmak	16/1	1
	Toplam		48

Suç tasnifi yapılırken “eşkıyalık, eşkıyaya yardım ve yataklık, ahaliye teaddi, gamz, tecrim ve zulm etmek, fitne fesat çıkarmak, ahaliyi perişan, perakende ve terk-i vatan etmek” gibi ifadede farklı ancak temelde halka zulmü ve eşkıyalığı esas alan suç tanımlamaları ile karşılaşmıştır. Bunlar daha derli toplu ve sıhhatli bir suç değerlendirmesi adına “kamu düzenine karşı işlenen suçlar” adı altında tasnif edilmiştir. Ahalinin sosyal hayatına kast eden bu nev'i suçu toplam 19 kalebendlik mahkûmu işlemiştir. Bu da toplam kalebendlik mahkûmlarının %40'ına tekabül etmektedir. Aşağıda değineceğimiz ceza türlerinde de benzer bir tablo söz konusudur. Kamu düzenini bozmaya yönelik eşkıyalık faaliyetlerinin özellikle

¹⁷Neşe Erim, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalebendlik Cezası ve Suçluların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy.4, 1984, s.81.

¹⁸Volkan Çeribaş, *agt*, s.17-18. Ramazan Uz, *agt*, s.12-13.

Anadolu’da fetret devri yaşatan Celali ayaklanmalarından beri devletin kronik bir sorunu olduğunu ifade edebiliriz¹⁹. Merkezi otorite probleminin bir tezahürü olan bu husus 19 yüzyıl başlarında Rus harpleri, Sırp isyanları ve iyiden iyiye palazlanan yerel güç odakları ile başlı başına bir sorun halini almıştır. Nitekim yeni merkezî otorite tesisi için atılacak adımlar da yine bu gelişmelerin ardından gelecektir.

Tabloda “hilaf-ı rıza hareket etmek” ve “ayinlere münafi hareket etmek” şeklinde tanımlanan suç türleri mevcuttur. Bunlar kalıp ifadeler olup hükümlerde mahkûmların işledikleri suçlarla ilgili açıklayıcı başka herhangi bir ifade tespit edilememiştir. Diğer suçların ise genel çerçevesi bellidir. Burada hırsızlık, tecavüz gibi sık karşılaşılan suçlar ile birlikte yetki sahiplerinin işleri tavsatmak, aksatmak veya kazanç elde etmek noktasında suçlar işledikleri görülmektedir. Yetki sahiplerinin görevlerini kötüye kullanmaları veya şahısların bağlı bulundukları ocak kurallarını ihlâl etmeleri de suç kabul edilen fiillerdir. Suçlar arasında “ekmeğin gramajı ile oynamak/gramajını bozmak” suçu bilhassa önemlidir. Osmanlılar ekmeği “nân-ı azîz” olarak tabir edip kutsallık atfetmişlerdir. Evliya Çelebi ekmeği Cebrail’in Hz. Adem’e öğretmesinden bahsederek ekmeğin bir nimet olarak kutsallığını ortaya koyar.²⁰ Bunun dışında ekmeğin iç piyasada sirkülasyonu ve özellikle İstanbul halkının kalite standartları belirlenmiş ekmeğe makul fiyatlarla ulaşması çok önemliydi. Nitekim veziriazamın mühim görevlerinden biri de fırıncı esnafını teftiş ve ekmek kontrolü idi. Sultan veya veziriazam tebdil-i kıyafet gezerek bozuk ekmek satan şahısları ağır cezalara çarptırırlardı. Çünkü halkın karnının doyması saltanatın bekası için son derece önemliydi.²¹ Elimizdeki iki hükümden ilkinde uncu esnafından iki şahsın ekmek maddesinde ihlalleri tespit edilmiş ve şahıslar Limni’ye kalebend edilmiştir. Ayrıca şahısların *muhkem habs* edilmeleri de bildirilmiştir. Bu şahısların cezaları 2.5 ay sonra *ıslâh-ı nefis* ettiklerini bildirmeleri, *şuhûr-ı selâsenin* gelmiş olması ve bir daha böyle bir *kâr-ı memnû’a* cesaret etmeyeceklerini ikrar neticesinde sonlandırılmıştır. Ancak ekmeğin vezninde oynama yapılması, şahısların 2.5 ay Limni adasında üstelik muhkem habs şeklinde ceza almalarına sebep olmuştur. Bu durum devletin ekmek meselesine ne denli önem verdiğini de ortaya koymaktadır. Diğer hükümde ise yeniçeri zümresinden olan Etmekçi Hasan isimli şahıs ekmeği vezninden noksan tabh ettirmesi hasebiyle Seddülbahir Kalesi’ne kalebend edilmiştir. Şahsın mahkûmiyet süresi 15 gün kadar sürmüştür. Islah-ı nefis ettiğini, bir daha *hilâf-ı rızâ* harekette bulunmayacağını bildirmiş ve bunun üzerine salıverilmesine karar verilmiştir. Süresi kısa olsa da verilen cezanın caydırıcı yönü olduğu, suç işleyenlerin pişman olduğu ve devletin de bu işi sıkı tuttuğu tespit noktasında açıktır.

¹⁹ !8. yüzyılın son çeyreğinde tutulmuş iki farklı Kalebend Defteri’nde de eşkıyalık faaliyetlerinin hayli yüksek oranda olduğunu görmekteyiz. Bkz. Ramazan Uz, *agt*, s.45-46. , Şahin Alemdaroğlu, “20 Numaralı Kalebend Defteri (1780-1782) Değerlendirme Ve Metin”, (Metin ve İnceleme), (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2018, s.31-33.

²⁰ Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi:İstanbul*,1.kitap,2.cilt, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 2017 s.49.

²¹ Halil İnalçık,”*Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi(1300-1600)*”,1.cilt,İstanbul 2000, s.227.

Şekil 1.1: Kalebendlik cezası alan mahkûmların dini ve sınıfsal dağılımları

Kalebendlik mahkûmlarının yarısı reaya sınıfındandır. Seyfiye sınıfından ise 22 mahkûm tespit edilmiştir. Özellikle asayiş problemleri ile meşhur olan yeniçeriler ile diğer ocak zümreleri ortaya çıkan tabloda etkili olmuşlardır. Bunun dışında kalebendlik cezasının tatbiki için en çok tercih edilen kaleler Limni (9) ve Magosa (8) olmuştur. Bahsi geçen iki kale dışında Anadolu ve Rumeli’de muhtelif kalelere birer ikişer mahkûm gönderilmiştir. Mahkûmların suç işledikleri mahal olarak ise İstanbul²² (23) ön plana çıkmıştır. Bu noktada incelediğimiz hükümlerin tarih aralığında (1812-14) İstanbul’un nüfusunun yarım milyona dayandığını²³ da ifade etmeliyiz.

b.Cezirebendlik Cezası

Cezirebendlik cezası suçluyu bir ada sınırları içerisine hapsedmeyi ifade eder. Kalebendlik cezasına nispetle yaşam alanı genişliği bağlamında daha hafif bir ceza olarak nitelendirebiliriz. Cezirebendlik cezasının verildiği suç türleri tasnifinde, kalebendlik cezasında olduğu gibi, halka zulmetmek odaklı eşkıyalık nev’i suçlar yine “Kamu düzenine karşı işlenen suçlar” şeklinde tasnif edilmiştir. 134 mahkûm arasından 48 şahıs bu suçu işlemiştir. Bu da tüm cezirebendlik mahkûmlarının %36’sına tekabül etmektedir.

Tablo 1.2: Cezirebendlik cezasının uygulandığı suç türleri, hüküm numaraları ve toplam mahkûm sayıları

Sıra	Suç Türü	Hüküm Numarası	Toplam Mahkûm Sayısı
------	----------	----------------	----------------------

²² İstanbul aşağıda değinilecek diğer ceza türlerinde de mahkûmların en çok suç işlediği yer olmuştur. Bununla birlikte farklı dönemleri kapsayan Kalebend Defteri çalışmalarında da ufak istisnalar dışında İstanbulun açık ara en çok suç işlenen mahal olduğunu görmekteyiz.bkz. Fatma Şahin, *agt*, s.46, 69, 87. Ramazan Uz, *agt*, s.29, 61, 81. Uğur Koca, *agt*, s.78.

²³ Zafer Toprak, “Nüfus”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 6, 1994, s. 108-111.

1.	Kamu düzenine karşı işlenen suçlar	2/2, 3/3, 7/2, 12/3, 15/1, 21/2, 23/1, 23/2, 28/2, 31/1, 33/1, 48/2, 61/1, 67/3, 68/2, 70/2, 73/1, 73/2, 77/2, 79/1, 79/2, 80/1, 80/2, 81/2, 83/2, 85/2, 96/3, 108/3, 117/4, 119/1, 119/2, 123/2, 124/1, 125/1, 125/2, 131/3	48
2.	Dava-yı müzevvire/yalancılık/yalancı şahitlik /şahid-zor / iftiracı olmak	4/1, 19/1, 34/2, 36/2, 47/1, 55/1, 61/4, 65/4, 97/1, 123/1	16
3.	Hilaf-ı rıza hareket etmek	6/3, 11/4, 13/1, 13/4, 23/3, 27/1, 76/2, 87/1, 101/3, 103/2, 106/3	14
4.	Miri zahirenin mübayaasına mani olmak/geciktirmek	18/4, 44/4, 52/1, 52/2, 52/3	9
5.	Vazifesini yerine getirmemek/ vazifesini kötüye kullanmak/vazifesini ifada ihmalkârlık/rehavet göstermek	57/2, 78/1, 94/2, 102/4, 112/4, 123/3	7
6.	Sahte mühür-belge hazırlamak/ Belge üzerinde oynama yapmak	34/1, 45/1, 45/2, 81/3, 93/1	5
7.	Maden nizamını bozmak	9/3, 86/2	5
8.	Devlet işlerinin tehirine sebep olmak	29/3, 33/3, 50/1, 85/2	5
9.	Hilaf-ı rıza zeytin yağı satmak	11/2, 83/1	5
10.	Tecavüz/ırza saldırı/ef'al-i şeni'a	29/1, 44/1, 44/2	3
11.	Vazifesi olmayan işlere müdahale etmek	59/4, 64/1, 90/2	3
12.	Miri zahireyi kendi hesabına satmak/ Miri zahireyi telef etmek	23/4, 24/2	2
13.	Fahiş fiyata mal satmak	2/1, 48/1	2
14.	Ayine münafî hareket ve vazifesinden hariç umura müdahale etmek	74/2, 101/2	2
15.	Sihir, efsun, buhurluluk işlerine girmek	38/3, 39/1	1
16.	Rüşvet almak/vermek	27/2, 105/3	1
17.	Firar etmek	96/1	1
18.	Suçluların firarına yardım ve yataklık	84/1	1
19.	Darp	3/2	
20.	Belirtilmemiş	118/3	
	Toplam		134

Tabloda en çok işlenen ikinci suç olarak yalancı şahitlik görülmektedir. Şahitlik, İslam-Osmanlı hukukunda kesin delil olarak görülmekte ve karar alıcıyı bağlayıcı sayılmaktadır²⁴. Bu nedenle şahitlik yapan şahsın olumlu veya olumsuz görüşü mahkûmiyetin ortaya çıkmasına

²⁴ Yılmaz Yurtseven, "İslâm-Osmanlı Muhakeme Hukukunda Şahitlik Müessesesi", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, sy.2018/2, s.89.

veya tam tersine suçlanan şahsın aklanmasına sebep olabilmektedir. Tablodan 16 kişinin yalancı şahitlikten cezirebendlik cezasına çarptırıldığını görmekteyiz. Ayrıca 6 hükümde de mahkûmların iftiraya uğradıkları ve bunun anlaşılması sonucunda salıverildikleri tespit edilmiştir.²⁵ Şahitlik müessesesinin suistimal edilmeye müsait olması hasebiyle yalancı şahitliğin-iftiracılığın güncel bir suç olarak işlendiği ve tespiti hâlinde cezanın infaz edildiği anlaşılmaktadır.

Dikkat çeken suçlardan biri de sahte mühür ve belge hazırlamaktır. Sahte belge hazırlayarak haksız menfaat elde etme yoluna tevessül edenler vardır. Örneğin bir hükümde Şakir isimli şahsın sahte buyruldu tanzim edip *sahh keşidesine* cesaret ettiği kayıtlıdır. Durum tespit edilince şahıs Midilli Adası'na cezirebend edilmiştir.²⁶ Diğer bir hükme göre aralarında alacak verecek meselesi olan iki şahıstan borcu olan şahıs vefat etmiştir. Alacaklı şahıs ölen şahsın karısı ve çocuklarından bu borcu ödemelerini istemiştir. Ardından mesele mahkemeye intikal etmiştir. Kadın Küçük Ayasofyalı Mehmet isimli birine, alacaklının mührünün sahtesini yaptırmış ve mahkemeye kendi lehine olan bir tahvil sunmuştur. Ancak mührün ve tahvilin sahte olduğu anlaşılınca Küçük Ayasofyalı Mehmet Rodos'a cezirebend edilmiştir.²⁷ Burada mührü hazırlatan kadın ile ilgili bir cezadan bahsedilmemiştir. Muhtemelen dul kalan kadının küçük yaşta çocuklarının da olması ceza almasına engel olmuştur.

Madencilik diğer toplumlar gibi Osmanlı ekonomik sistemi içerisinde çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Nitekim devletin her dönemde nakit paraya yani altın ve gümüşe ihtiyacı vardı. Bu nedenle madenlerden en yüksek verimi sağlayabilmek önemliydi. Devlet madenlerde üretimin sürekliliğini sağlamak maksadıyla çeşitli tedbirler alabilmekteydi. Madenin işleyişini sekteye uğratacak her hangi bir olaya sebep olanlar cezalandırılmışlardır. Benzer şekilde miri zahireye yapılan müdahaleler, zahire satışında gevşeklik yapılması ve geciktirmeler (muhafeft ve ta'annüd) suç sayılmıştır. İstanbul'un ikmal ve iâşesi devlet için her dönem öncelikli olmuştur. Belli bir rayiç üzerinden mübayaa usûlüyle satın alımı kararlaştırılan zahirenin satımında güçlük çıkaran, satımına mani olan, zahireyi telef eden veya kendi hesabına satan şahıslar cezalandırılmışlardır. Burada satıcının ürününü satmak istememesinde elbette daha kârlı bir alışveriş seçeneğinin doğmuş olması etkili olmaktadır. Stokçuluğun veya illegal ticaretin bu tür suçlar için temel kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Daha XVI. yüzyıl ortalarında devletin özellikle yasadışı buğday ticaretini önlemek için çabaladığını görmekteyiz.²⁸ Devletin bu hassasiyetinin altında sefere giden ordunun ve büyük şehirlerin, bilhassa İstanbul'un, ikmal-iâşesini karşılamak yatmaktadır.

Şekil 1.2: Cezirebendlik cezası alan mahkûmların dini ve sınıfsal dağılımları

²⁵ 33 No'lu Kalebend Defteri, s.11/1, 20/2, 24/4, 36/3, 66/1, 94/3.

²⁶ 33 No'lu Kalebend Defteri, s.81/3.

²⁷ 33 No'lu Kalebend Defteri, s.34/1.

²⁸ Halil İnalçık, *age*, s.231.

Cezirebendlik cezasına çarptırılanların çoğunluğunu reaya (%57) sınıfı oluşturmaktadır. Seyfiye (%16) ve ilmiye (%16) sınıfından da çok sayıda kişi bu cezaya çarptırılmıştır. Bu son grupta yer alanların daha ziyade devlet işlerini aksatmak, görevini yerine getirmemek gibi suçları işlediklerini söyleyebiliriz.

Mahkûmların en çok gönderildiği adalar Limni (30), Kıbrıs (27), Rodos (22), Midilli (17) ve Bozcaada (13) dır. Bu adaların cezirebendlik cezası için özellikle kullanılan mahaller olduğunu söyleyebiliriz.²⁹ Suç mahallerinde ise çeşitlilik söz konusudur. En çok suç işlenen yer yine İstanbul (60 kişi) iken diğer yerlerde bu sayı birkaç kişiyle sınırlı kalmaktadır.

c.Nefy (Sürgün) Cezası

Sürgün etmek manasına gelen nefy, hükümlerde karşımıza *nefy ü iclâ* etmek veya *menfiyyen meks ve ikamet* ettirmek şekillerinde çıkmaktadır. Sürgün, her dönem devletin başvurduğu bir ceza yöntemi olmuştur. Bunun birkaç sebebi vardır. Öncelikle mahkûmu suç mahallinden uzaklaştırmak suretiyle zarar gören kişilerin, zümrelerin ve mahallin güvenliği sağlanmış olur. Diğer taraftan sürgün edilen şahıs başka bir yerde *ıslah-ı nefis* ederek yeni bir şans yakalamış olabilecektir. Nitekim suçlu şahsın ailesi, *evlâd u iyâli*, bu durumdan asgari şartlarda etkilenir ve yeni mağduriyetlerin yaşanması engellenmiş olur. Nefy cezasında mahkûmlar genel olarak *vatan-ı asliyyesi* veya *maskat-ı re'si* diye ifade edilen doğup büyüdüğü mahallere sürgün edilmişlerdir. Bu da mahkûmlar için bir avantaj olarak görülebilir. Nitekim doğup büyüdüğü, tanıdıkları bir çevre suçtan arınmak, ıslah-ı nefis etmek ve hayatını idame ettirebilmek noktalarında mahkûmlar için lehte bir durum olsa gerektir.

Tablo 1.3: Nefy cezasının uygulandığı suç türleri, hüküm numaraları ve toplam mahkûm sayıları

Sıra	Suç Türü	Hüküm Numarası	Toplam Mahkûm Sayısı
1.	Kamu düzenine karşı işlenen suçlar	13/2, 18/3, 27/3, 37/1, 44/3, 47/3, 49/2, 69/3, 84/3, 88/3, 90/1, 92/2, 100/1, 113/2, 114/2,	28

²⁹ Ramazan Uz, *agt*, s.78. Uğur Koca, “17 Numaralı Kalebend Defterine Göre Hicri 1182-1188 (M.1768-1774) Yılları Arasında Osmanlı Devletinde Suç, Suçlu, Hapishaneler Ve Cezalar”, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2015, s.63.

		118/2, 122/3, 126/1, 128/4, 130/2, 132/3	
2.	Hilaf-ı rıza hareket etmek	15/3, 20/3, 24/1, 37/2, 88/4, 93/2, 108/4	8
3.	Vazifesi olmayan işlere müdahale etmek	34/3, 74/3, 91/1, 102/3, 120/4	7
4.	Dava-yı müzevvire/yalancılık/yalancı şahitlik /şahid-zorluk / iftiracı olmak	19/2, 39/3, 65/3, 75/1, 130/1	6
5.	Hırsızlık, sirkat	68/1, 112/2	3
6.	Ayinlere münâfi hareket ve vazifesinden hariç umura müdahale etmek	81/1, 84/2, 115/3	3
7.	Görevini yerine getirmemek/görevini kötüye kullanmak	31/3, 108/1	2
8.	Kalb sıkke kat' etmek	32/1	2
9.	Sahte mühür-belge hazırlamak/ Belge üzerinde oynama yapmak	36/1, 119/3	2
10.	Devlet işlerinin tehirine sebep olmak	32/2	2
11.	Esnaflık kurallarına uymamak	116/3	2
12.	Firar etmek	43/2	1
13.	Tecavüz/ırza saldırı/ef'al-i şeni'a	50/2	1
14.	Hakkına razı olmayıp ısrarla mansıp talep etmek	3/1	1
15.	Bağlı bulunduğu ocağın kurallarına uymamak	102/1	1
16.	Ekmeğin ayarıyla oynamak/ ayarına dikkat etmemek	24/3	1
17.	Kötü sözler sarf etmek	56/1	1
18.	Kıl u kâl işâ'ası (Dedikodu)	58/3	1
19.	Vakıf nizamını bozmak	41/1	1
20.	Adam öldürmek	34/4	1
	Toplam		76

Nefy cezasını gerektiren suçlarda yine “Kamu düzenine karşı işlenen suçlar” en çok karşılaşılan suç türü olmuştur. Nefy edilen mahkûmların %36’sı kamu düzenine kast eden bir suç işlemiştir. Yine nefy cezasında da “hilâf-ı rızâ hareket” ve “ayinlere münâfi hareket” şeklinde kalıp ifadeler suç türü olarak tasnif edilmiştir. Cezirebendlik cezasının suç türlerine benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. Yalancı şahitlik, sahte mühür-belge hazırlamak, görevini yerine getirmemek, görevini kötüye kullanmak, ekmeğin ayarıyla oynama gibi suç türleri cezirebendlik cezasındaki suç türleriyle örtüşmektedir. Hırsızlık, tecavüz, dedikodu-kötü söz gibi suçlar da bu cezanın verildiği fiiller arasındadır.

Tabloda en dikkat çekici olan suç türü *kalb sikke kat etmektir*. Kalp para, sikke, akçe tabirleri taklit olarak yapılan para üretimini ifade etmektedir.³⁰ Kalpazanlar ya taklit para üretimi ile ya da tedavüldeki para kırpmalar yapmak suretiyle³¹ suç işlemiş sayılırlar. Haremeyn ahâlisinden olup bir müddettir İstanbul'da ikamet eden iki şahıs bu türden bir suç işlemişlerdir. Bunlar hakkında *kalb sikke kat' ettikleri* gerekçesiyle Mısır'a *nefy ü icla* edilmeleri bâbında hüküm yazılmıştır.

Bir diğer dikkat çeken suç “Adam öldürmek” suçudur. Bu suçu bir kişi işlemiştir. Ancak burada müphem bir durum söz konusudur. Suçu işleyen kişinin adam öldürüp öldürmediğini noktasında bir belirsizlik söz konusudur. Ayrıca şahsın işlediği başka suçlar da söz konusudur ve hangi suçtan ceza aldığı kesin değildir. Şöyle ki, humbaracı neferlerinden Hüseyin isimli şahıs kurşun ile katl edilmiş. Ölmeden önce de benim *carih ve katilim* yine humbaracı neferlerinden Veli'dir diye bir beyanda bulunmuş. Bunun üzerine olay mahkemeye intikal etmiş ve maktûlün yakınları Veli ile duruşmaya girip sulh yolunu seçmiş. Ancak bu sefer de Veli'nin tımar tasarrufunun *hilâf-ı kanun* olduğu tespit edilmiş. Şahıs ocaktan çıkarılmış ve tasarruf ettiği tımar başkasına verilmiş. Hükümde şahısla ilgili son olarak bu tarz işlere bulaşanların *izâlesi vâcib olmağla* uzak diyarlardan birine *nefy-i ebed* ile neyf edilmesi bâbında hatt-ı hümayun çıkarıldığı ifade edilmiş. Bunun üzerine şahıs nefy-i ebed ile Magosa'ya sürgün edilmiş.³² Esasen adam öldürmek suçu kısas ile karşılık bulmaktadır. Ancak suçun sabit olmayışı veya suç unsurlarında noksanlık gibi durumlar, cezanın tazir dairesi dahilinde takdir edilmesine sebep olmaktadır.³³

Şekil 1.3: Nefy cezası alan mahkûmların dini ve sınıfsal dağılımları

Nefy edilen mahkûmların %47'si reaya sınıfı mensuplarıdır. Ancak seyfiye, ilmiye ve kalemiye mensubu şahısları padişah beratı almış, yani reaya olmayan askerî sınıf mensubu, olarak değerlendirirsek nefy cezasının daha çok devlet görevlileri için uygulandığını söyleyebiliriz. Ancak bu durum incelediğimiz defterde var olan bir özelliktir. Nitekim diğer

³⁰ Orhan Kılıç, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.3, s.180.

³¹ Neşe Erim, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalebendlik Cezası ve Suçluların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy.4 (1984), s.85.

³² 33 No'lu Kalebend Defteri, s.34/4.

³³ Feridun M. Emecen, “Şehzade Divanında Suç ve Ceza”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (Mehmet Âkif Aydın'a Armağan)*, C.21 S.2, s.56. Ayrıca kısas ve tazir hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şamil Dağci, “Kisas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.25, s.488-495. Tuncay Başoğlu, “Tazir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.40, s.198-202.

Kalebend Defteri çalışmalarından yola çıkarak bu hususun farklılık arz ettiğini söyleyebiliriz³⁴. Nefy cezasına çarptırılan mahkûmların %55'i (42 kişi) İstanbul'da suç işlemiştir. Burası dışında öne çıkan herhangi bir suç mahalli yoktur. Muhtelif yerlerde münferit suçlar işlenmiştir. Ceza mahallerinde de öne çıkan hiçbir yer yoktur. Bu durum daha önce ifade ettiğimiz *vatan-ı asliyesine* nefy etme uygulamasından kaynaklanmaktadır.

d.Kulebendlik ve Manastırbendlik Cezası

Kulebendlik ve manastırbendlik cezaları sadece gayrimüslimler için uygulanmaktadır. Kulebendlik cezası, manastırbendlik cezasına nispetle daha ağır bir cezadır. Nitekim manastırların üzerlerindeki kulelerde hapsolmak manastırda hapsolmaktan daha güç bir durumdur. Hatta bu cezanın Kalebendlik cezasından dahi ağır bir ceza olduğu söylenebilir³⁵. Kulebendlik cezası alan toplam 23 mahkûmun tamamı Rûm milletindendir. Bu mahkûmların 15'i din adamı 8'i ise sıradan reyadır.

Tablo 1.4: Kulebendlik cezasının uygulandığı kuleler, hüküm numaraları ve toplam mahkûm sayıları

Sıra	Kule	Hüküm Numarası	Toplam Mahkûm Sayısı
1.	Aynaroz Ceziresi/ Lavra Manastırı	5/2, 8/2, 16/2, 17/4, 37/3, 56/3, 60/3, 105/1, 107/1, 124/3,	11
2.	Aynaroz Ceziresi/ Hulyandar Manastırı	5/3, 76/1, 91/3, 95/3, 103/1M, 117/1, 121/2, 130/3	8
3.	Aynaroz Ceziresi/ İviran Manastırı	91/2, 117/3	2
4.	Aynaroz Ceziresi/ Eksropu? Manastırı	115/1	1
5.	Aynaroz Ceziresi/ Aya Pavlu Manastırı	17/2	1
	Toplam		23

Kulebendlik cezası için seçilen tek mahal Aynaroz Adası olmuştur. Aynaroz büyük ve ihtişamlı kiliseleri ve içerisinde barındırdığı papazlarıyla ün yapmış bir adadır.³⁶ Aynaroz'a gönderilen bu mahkûmların neredeyse yarısı Lavra Manastırı kulesine hapsedilmiştir. Lavra Manastırı da Aynaroz'un en ünlü, en eski ve en büyük manastırlarından birisidir.³⁷ Burası mahkûmların kendilerini dini vecibelere verip ıslah olmaları için özellikle seçilmiş olmalıdır.

³⁴ Ramazan Uz, *agt*, s.62. Fatma Şahin, *agt*, s.77.

³⁵ M.Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Milet sistemi: Mit ve Gerçek*, İstanbul 2012, s. 232.

³⁶ Semavi Eyice, "Aynaroz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4, s. 267-269 ve Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8.kitap, 1.cilt, haz. Seyit Ali Kahraman, s.99-100.

³⁷ Semavi Eyice, *agm*, s.267-268

Kulebend edilen mahkûmların suç türü tasnifi yapılamamıştır. Çünkü hükümlerde suç tanımı yapılmamış ve tüm kulebendlik mahkûmları için *ayinlerine münâfi hareket ve vazifelerinden hâric umûra müdâhale* kalıbı kullanılmıştır.

Tablo 1.5: Manastırbendlik cezasının uygulandığı manastırlar, hüküm numaraları ve toplam mahkûm sayıları

Sıra	Manastır	Hüküm Numarası	Toplam Mahkûm Sayısı
1.	Tırhala(Kalabaka)/Varlam Manastırı	77/1, 89/3, 95/2, 102/2, 117/2	5
2.	Kıbrıs/Kikko Manastırı	9/2	2
3.	Santron Ceziresi/Kızlar Manastırı	25/1, 120/3	2
4.	Gemlik/Kızlar Manastırı	120/2	1
5.	Aynaroz Ceziresi/Lavra Manastırı	8/1	1
6.	Mora/Esilyos? Manastırı	109/1	1
7.	Ankara/Ermeni Manastırı	84/2	1
8.	Aynaroz Ceziresi/Hulyandar Manastırı	46/2	1
	Toplam		14

Manastırbendlik cezası alan mahkûmlarda, kulebendlik cezasının aksine gönderilen manastır noktasında bir çeşitlilik söz konusudur. En çok mahkûm (5 kişi) Tırhala'daki Varlam Manastırı'na gönderilmiştir.

Manastırbendlik cezası alanlar arasında üçü kadındır. Bunlardan ikisi Santron'daki, biri ise Gemlik'teki Kızlar Manastırı'na gönderilmiştir.

Mahkûmlardan biri Ermeni diğer on üçü Rum'dur. Rumlardan da dokuzu sıradan reaya, dördü din adamıdır. Suç türü olarak *hilâf-ı rızâ hareket etmek* kalıbı dokuz hükümde kullanılmıştır. Kalan dört hükümde ise suçlar; "Kamu düzenine karşı işlenen suçlar (3)" ve "ef'al-i şeni'a (1)" olarak tespit edilmiştir.

İncelediğimiz hükümlerde tespit edilen suçluların yaklaşık %30'u gayrimüslimdir. Yapılan diğer Kalebend çalışmalarıyla mukayese edildiğinde bu oranın hayli yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır³⁸. Özellikle 19.yüzyıl başından itibaren Balkanlar'da yükselen isyan ve

³⁸.1753-54 tarihli Kalebend defteri çalışmasında bu oran %92 müslüman, %8 gayrimüslim şeklindedir. Bkz. Fatma Şahin, *agt*, s.45-105.

1768-74 tarihli Kalebend defteri çalışmasında bu oran %94 müslüman, %6 gayrimüslim şeklindedir. Bkz.Uğur Koca, *agt*, s.44.

1780-82 tarihli Kalebend defteri çalışmasında bu oran %77 müslüman, %23 gayrimüslim şeklindedir. Bkz. Şahin Alemdaroğlu, *agt*, s.108-126.

1788-90 tarihli Kalebend defteri çalışmasında bu oran %90 müslüman, %10 gayrimüslim şeklindedir. Bkz Ramazan Uz, *agt*, s.24-101.

ayrılıkçı hareketlerin gayrimüslim şahıslar üzerinde bir asayiş problemine sebep olduğu ve bunun suç oranlarına yansıdığı düşünülebilir. Ancak bu hususun doğrudan ayrılıkçı isyanlarla bir ilgisi olduğunu iddia etmek haddini aşan bir çıkarım olacaktır. Nitekim suçların genel kapsamı ayinlere aykırı hâl ve hareketlerde bulunmak şeklindedir. Ayrıca birçok mahkûm da patrik ve metropolitlerin şikâyetleri üzerine cezalandırılmıştır. Yani bu cezalandırmalar doğrudan devlete karşı yapılan kabahatlerden dolayı değil de dini ritüel ve kurallara uygun olmayan hareketlerin patriklik aracılığıyla tespiti ile yapılan cezalandırmalardır. Hasılı, bahsi geçen suç oranı doğrudan Balkan ayaklanmalarıyla ilgili değildir. Ancak bu ayaklanmaların dolaylı olarak (millet bağlarının zedelenmesi ile oluşan suça yatkınlık) ortaya çıkan tabloda etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

Kalebend defterleri ihtiva ettikleri kimlik, suç ve ceza kayıtları ile sosyal ve hukuk tarihimiz açısından müstesna kaynaklardır. Temel olarak kalebend ve nev'i cezalar alan şahısların kaydedildiği bu defterlerde, XVIII. yüzyıl başlarından Tanzimat'a kadar olan yaklaşık 150 senelik dönemin suç haritasını-suçlu profilini çıkartabilmek mümkündür.

Hükümlerde ayrıntılı suç betimlemeleri mevcut değildir. Hatta bazı hükümlerde suç tanımlaması yerine birkaç kalıp ifade kullanılmıştır. Bu durum suç tasnifi yapmayı zorlaştırmaktadır. Ancak yine de birkaç kelimeyle ifade edilen suç tanımlarından suç tasnifi yapılabilmektedir. Ceza türü ayrımı yapılarak ortaya çıkarılan suç türlerinde şüphesiz en dikkat çeken nokta, "Kamu düzenine karşı işlenen suçlar"ın her ceza türünde en çok işlenen suç olmasıdır. Bahsi geçen suç tanımı, eşkıyalık faaliyetleri ve halka zulm edilmesini içeren suçlar için kullanılmıştır. Total olarak hesaplandığında tüm suçlular içerisinde %33'ü, yani her üç suçludan biri, kamu düzenine kast eden bir suç işlemiştir. Bu da incelediğimiz dönem için eşkıyalık faaliyetlerinin yoğun olarak karşılaşılan bir problem olduğunu ortaya koymaktadır. Devlet bu problemi ortadan kaldırmak için çeşitli cezalar ile caydırıcılık yaratmayı amaçlamıştır. Dikkat çeken bir diğer husus ise görevini yerine getirmemek, görevini kötüye kullanmak, işleri yavaşlatmak, vazifesi olmayan işlere girişmek gibi suç türlerinin fazla olmasıdır. Bahsi geçen bu suç tanımlarında; yetki sahiplerinin görevlerini hakkıyla yapmadığı, işleri tavsattığı veya kendisine verilen yetkiyi çıkarları için kötüye kullandığı ifade edilmektedir. Bu durum devlet işlerinin yerine getirilmesinde çeşitli sorunların yaşandığını ve suistimallerin olduğunu ortaya koymaktadır.

Osmanlı toplumunda esnaflık-hirfet çok önemli bir müessese olarak görülmüştür. Aynı şeyleri üreten veya satan her bir esnaf grubu arasında ahenk aranmıştır. Bu esnaf grupları içerisinde aynı malı kimse kimseden yüksek/alçak fiyata satamaz ve satımında fırsatçılık yapıp diğerlerinden daha fazla kazanamazdı. Tabiatıyla esnaf grupları içerisinde bu gibi kuralları uygulamak ve kontrolünü sağlamak devletin görevi olmuştur. Esnaflık kurallarına uymayan, ahengi bozan ve fazla kazanmak için hile, hud'a yapma yoluna tevessül eden şahısların cezalandırıldığını görmekteyiz. Burada fırıncı esnafına ayrı bir parantez açmalıyız. Nitekim ekmek Osmanlı toplumu için özellikle kutsaldır. Karın doyurmak terimiyle müteradif olarak anılan ekmeğin tabhında noksanlık gibi fırsatçılıklara devlet hiçbir müsamaha göstermemiştir. Yine maden nizamını bozmak ve kalpazanlık gibi ekonomik parametrelerle doğrudan bağlantılı, ekonomiyi baltalayacak suçlara karşı da devlet cezalarla önlem almıştır. XVI. yüzyıl itibarıyla devletin temel problemleri arasına girmiş, birçok ıslahat layihasında mücadele edilmesi gereken bir problem olarak ifade edilmiş olan rüşvet konusunda da devlet cezalarla caydırıcılık yoluna gitmiştir.

Osmanlı toplum yapısında, kendi içerisinde seyfiye, kalemiye ve ilmiye olarak ayrılan askerî yani yönetici sınıfı ve toplumun kalanını oluşturan reaya arasında bir denge söz

konusudur. Bu denge karşılıklı görevleri yerine getirme esasına bağlıdır. Askerî sınıf reayanın işlerini görmek, aralarındaki adaleti tesis etmek ve devletin talep ettiklerini, içerisine kendi çıkarlarını karıştırmamak kaydıyla, tahsil etmekten sorumludur. Reaya ise sağlanan nizamın kurallarına uymak, üretmek ve devlete vergi vermekle mükelleftir. Bahsedilen görev ve ödevlere aykırı hareket edilmesi toplum yapısında dengeyi bozup kargaşaya neden olmaktadır. İster askerî ister reaya olsun devlet bu dengeyi bozan şahısları cezalandırmıştır. Nitekim suç işleyip ceza alanların %59'u reaya %41'i askerî yani imtiyazlı sınıftandır. Mahkûmlara verilen cezaların belirlenmesinde etkin olan parametrelerden biri dindir. Gayrimüslimler için özellikle manastırbend ve kulebend cezaları kullanılmıştır. Ancak diğer ceza türlerinde de cezalandırıldıkları olmuştur. Mahkûmlar arasında nispeten daha ağır suçlar işleyenlere kalebend cezası ile mukabele olunmuştur. Devlet işlerini aksatan askerî kesim de genel olarak sürgün cezasına çarptırılmıştır.

Çalışmamızda incelenen yıllara ait tüm suç ve ceza ilişkisi ortaya konulamamıştır. Hükümlerdeki suç betimlemelerinin noksanlığından tüm suç türleri de tespit edilememiştir. Ancak mahkûmların din, sosyal sınıf bilgileri, birçoğunun işledikleri suç ve aldıkları ceza bilgileri ile suç işleme, ceza çekme yerleri tespit edilebilmiştir. Bu bağlamda dönemin suç türleri ve cezalandırma usulleri üzerine belli bir fikir ortaya koyulabilmiştir.

Ek-1

Kaynaklar**Arşiv Kaynakları**

A. Başbakanlı Osmanlı Arşivi

Divan-ı Hümayun Defterleri Kataloğu, Kalebend Defterleri, numara 33. (BOA, A.DVNS.KLB.d.,nr. 33)

Araştırma Kaynakları

ALEMDAROĞLU Şahin, “20 Numaralı Kalebend Defteri (1780-1782) Değerlendirme Ve Metin”, (Metin ve İnceleme), (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2018.

BAŞOĞLU Tuncay, “Tazir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.40, 2011, s.198-202.

ÇERİBAŞ Volkan, “33 Numaralı Kalebend Defteri (s.1-133/H-1227-1229/M-1812-1814) (Metin ve İnceleme)”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2018.

DAĞCI Şamil, “Kıyas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.25, 2002, s.488-495.

EMECEN Feridun, “Şehzade Divanında Suç ve Ceza”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (Mehmet Âkif Aydın’a Armağan)*, C.21, 2015, s.39-76.

Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, 1.kitap, 2.cilt, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul, 2017.

Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8.kitap, 1.cilt, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul, 2017.

ERİM Neşe, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kalebendlik Cezası ve Suçluların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy.4, İstanbul 1984, s.79-88.

EYİCE Semavi, “Aynaroz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4, 1991, s.267-269.

GENÇ Y. İhsan, Mustafa KÜÇÜK, Raşit GÜNDOĞDU, Sinan SATAR, İbrahim KARACA, H. Osman YILDIRIM, Nazım YILMAZ, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Ankara 2010.

İNALCIK Halil, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi(1300-1600)”, 1.cilt, İstanbul 2000.

İNALCIK Halil, *Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet*, İstanbul 2005.

KENANOĞLU M.Macit, *Osmanlı Milet sistemi: Mit ve Gerçek*, İstanbul 2012.

KILIÇ Orhan, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.3, Ankara, 1999, s.180-187.

KOCA Uğur, “17 Numaralı Kalebend Defterine Göre Hicri 1182-1188 (M.1768-1774) Yılları Arasında Osmanlı Devletinde Suç, Suçlu, Hapishaneler Ve Cezalar”,

(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2015.

ŞAHİN Fatma, “11 Numaralı Kalebend Defterine Göre (S. 1-196) H. 1166-1167 / M. 1753-1754 Yılları Arasında Osmanlı Devleti’nde Suç, Suçlu Ve Cezalar (Değerlendirme-Metin)”, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2017.

TOPRAK Zafer, “Nüfus”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 6, 1994, s.108-111.

UZ Ramazan, “24 Numaralı Kalebend Defterine (H. 1203 – 1205 /M. 1788 – 1790) Göre Osmanlı Devleti’nde Suçlar, Suçlular Ve Cezalar (Değerlendirme Ve Metin)”, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2017.

YURTSEVEN Yılmaz, “İslâm-Osmanlı Muhakeme Hukukunda Şahitlik Müessesesi”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, sy.2, 2018, s.85-139.